

Πάει παραπάνω. «Πατέρα! νὰ κι ἄλλος διάολος».

— «Τὸ ξέρω, παιδί μου», λέει ὁ πατέρας.

— «Πατέρα, νὰ κι ἄλλος διάολος!»

Βλέπει ἀπὸ δῶ, βλέπει ἀπὸ κεῖ τὸ παιδί.

Πᾶνε σ' ἓνα ξενοδοχεῖο γιὰ νὰ φᾶνε. Ἐκεῖ ποὺ φάγανε τοῦ λέει ὁ πατέρας. «Παιδί μου, μὴ ντροπιαστῇς νὰ μοῦ πῇς, τί σ' ἀρέσει σ' αὐτὸ τὸν κόσμον».

«Πατέρα! μ' ἀρέσει ὁ διάολος», εἶπε τὸ παιδί.

Τῆς λαϊκῆς διηγῆσεως ταύτης, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ εἶχε τύχει εὐρυτέρας ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπεξεργασίας διὰ τῆς προσθήκης εἰς αὐτὴν θεματικῶν στοιχείων ἐκ τῶν περὶ τὸν διάβολον καὶ τὴν γυναῖκα παραμυθιακῶν καὶ εὐτραπέλων διηγῆσεων, ὁπότε πλεόν θὰ καθίστατο δυσδιάκριτος, ἡ ἀρχικὴ πηγὴ αὐτῆς εἶναι τὸ γνωστὸν λογοτεχνικὸν ἔργον τοῦ Ἰωάννου Κονδυλάκη, «Ὁ Πατούχας».

Β

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΜΕΓΑΛΗΣΙ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

(1 - 15 ΙΟΥΛΙΟΥ 1958)¹

ΥΠΟ ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸ Μεγανῆσι, γνωστὸν ἐπισήμως καὶ ὡς Τάφος, κεῖται νοτίως καὶ ἀνατολικῶς τῆς νήσου Λευκάδος, ἀπομαρτύνει δὲ μετὰ τῆς ἐτέρας νησίδος Καλάμου οἰονεὶ γέφυραν πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἀκαδημανίαν. Εἶναι ἡ μεγίστη μεταξὺ τῶν νησίδων Σκορπιός, Σκορπίδι, Σπάρτη, Ἰσοκαρι, Χελώνι καὶ Μαδουρὴ τοῦ Λευκαδίου ἀρχιπελάγους ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῆς. Εἶναι πιθανώτατα ἡ Ὅμηρικὴ Τάφος (Ὀδυσσ. α, στ. 103 - 5, 180 - 7 καὶ 264), ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὀμιλοῦν μεθ' ὑπερηφανείας διὰ τοὺς ἀρχαίους βασιλεῖς τῆς νήσου Πτερέλαον καὶ Μέντην, δεικνύοντες σχετικὰ ἀρχαιολογικὰς τοποθεσίας, ἀπεικονίζον δὲ τούτους καὶ εἰς τὰς σφραγίδας τῶν Κοινοτήτων τῶν.

Ἡ νῆσος ἔχει ἐμβαδὸν 24 τετραγ. χιλιομέτρων, εἶναι πλατυκέφαλος καὶ μονοσκελῆς, πολύκολπος εἰς τὸ βόρειον τμήμα καὶ βραχέως εἰς τὸ νοτιοδυτικόν, ὀρεινὴ καὶ ἄγονος κατὰ τὸ μῆκος αὐτῆς, καλλιεργεῖται ὁμως καὶ εἶναι πλήρης ἐλαιοδένδρων εἰς τὸ πλατὺ τμήμα τῆς.

Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἔχουν συγκεντρωθῇ οἱ 2.800 κάτοικοι τῆς νήσου, οἰκοῦντες εἰς τρεῖς ἰσοπληθεῖς κοινότητες, τὸ Βαθύ, πρωτεύον ἐπίνειον εἰς τὸν ὁμώνυμον κόλπον· τὸ Σπαρτοχώρι, ἄνωθεν ἐτέρου κόλπου δυτικώτερον, καὶ τὸ Κατωμέρι, εἰς τοὺς ὑπερθεὶν τοῦ Βαθέος λόφους. Αἱ κοινότητες αὗται ἀπετέ-

¹ Ἡ ἀποστολὴ αὕτη ἐγένετο συμφώνως πρὸς τὴν ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὑπ' ἀριθμ. 36794 τῆς 17 Ἰουνίου 1958.

λουν μέχρι τοῦ 1912 τὸν «Δῆμον Ταφίων», τοῦ ὁποῖου τὰ σφζόμενα μητρῶα χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1838.

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου, γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μεγανησιῶτες*, κατὰ δὲ τοὺς συνοικισμοὺς αὐτῶν: *Βαθυσάνοι*, *Σπαρτοχωρῖτες* καὶ *Κατωμερῖτες*, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ δὴ τὴν ἐλαιοκαλλιέργειαν, συνδυάζοντες πάντοτε ταύτην μὲ τὴν ἀλιείαν καὶ τὴν ναυτιλίαν. Καλλιεργοῦν ἐπίσης τὴν ἄμπελον, ἥτις ὅμως ὀσημέραι περιορίζεται, σπείρουν ἐλάχιστα δημητριακὰ καὶ φυτεύουν ὀπωροφόρα. Γενικὴ σχεδὸν εἶναι, ἀλλὰ πτωχή, καὶ ἡ οἰκόσιτος κτηνοτροφία.

Ἡ ἔλλειψις πλήρους ἀμαξιτοῦ δρόμου καὶ αἱ μικραὶ σχετικῶς ἀποστάσεις ἔχουν κρατήσῃ τὸν ὄνον κύριον μεταφορικὸν μέσον, πάντες δέ, ἀλλὰ ἰδίᾳ αἱ γυναῖκες, καταπονοῦνται εἰς τὰς καθημερινὰς μεταφορὰς καὶ πεζοπορίας.

Ἡ ὕδρευσις γίνεται ἐκ δεξαμενῶν, διότι τὰ ἐλάχιστα ὑπάρχοντα φρέατα δὲν παρέχουν πόσιμον ὕδωρ, γραφικὸν δὲ εἶναι πάντοτε τὸ θέαμα τῶν εὐσταλῶν γυναικῶν τῆς νήσου, αἵτινες μὲ τὰς διατηρούμενὰς τοπικὰς ἐνδυμασίας τῶν μεταφέρουν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν τὰ ποικίλα ἔδαφάα σκεύη.

Ἡ ἐλαιοπαραγωγή τῆς νήσου ὑπολογίζεται κατὰ μέσον ὄρον εἰς 20.000 ὀκάδας κατ' ἔτος, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐνάλιας τῆς ἐσοδείας, ἀπὸ ἑτοῦς εἰς ἔτος. Ὡς ἄλλοις οἱ κάτοικοι τοῦ Μεγανησίου θεωροῦνται ἐκ τῶν πλουσιωτέρων τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ εἴτε ἐργάζονται εἰς ἰδιόκτητα πλοία καὶ τράτες, εἴτε προσλαμβάνονται εἰς τοὺς ἀλιευτικοὺς στολίους τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Ἀστακοῦ. Οἱ ἴδιοι φθάνουν ἀλιεύοντες μέχρι Ζακύνθου, Κατακόλου καὶ Μεσολογγίου. Ἐργάζονται δὲ καὶ ὡς πληρώματα εἰς ἐμπορικὰ ἐφοπλιστικὰ πλοῖα.

Ἀρκετοὶ τῶν κατοίκων ἔχουν μεταναστεύσει παλαιότερον εἰς Ἀμερικὴν, Καναδὰν, Αὐστραλίαν καὶ Ἀφρικὴν, ὁπόθεν καὶ ποσὸν τι συναλλάγματος εἰσέρχεται εἰς τὴν νήσον.

Ἡ ἐκπαίδευσις ἀσκεῖται εἰς τρία δημοτικὰ σχολεῖα μεικτὰ, ἀρκετοὶ δὲ τῶν ἀποφοιτώντων συνεχίζουν τὰς γυμνασιακὰς τῶν σπουδὰς ἐν Λευκάδι.¹

Ἡ συγκοινωνία μετὰ τῆς Λευκάδος ἐκτελεῖται καθημερινῶς διὰ βενζινοπλοίου, τὸ ὁποῖον χρειάζεται 1.30' τῆς ὥρας διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν (Ἀγ. Μαύραν), ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἡ νησίς.² Λόγω τῆς ἀποστάσεως ταύτης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν αὐτοτελῆ νησιωτικὴν ὑπόστασιν τοῦ Μεγανησίου, οἱ κάτοικοι αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ συγγέωνται κατὰ πάντα πρὸς τοὺς λοιποὺς Λευκαδίους.

¹ Κρατικοὶ ὑπάλληλοι καταγόμενοι ἐκ Μεγανησίου ὑπολογίζονται σήμερον περὶ τοὺς εἴκοσι, ἐξ ὧν εἰς δικαστικὸς, δύο καθηγηταὶ καὶ δύο ἀξιωματικοί.

² Εὐτυχῶς ἀπὸ τοῦ 1958 προσεγγίζει τακτικῶς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βαθέος τὸ ἐκ Πειραιῶς ἢ Κερκύρας προερχόμενον ἐβδομαδιαῖον πλοῖον τῆς γραμμῆς.

Ἡ λαϊκὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ Μεγανησίου παρουσιάζουν ἰδιοτυπίας, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἕνεκα τῆς ἀπομεμονωμένης ταύτης θέσεως τοῦ τόπου (στερουμένου οἰουδήποτε μηχανικοῦ νεωτερισμοῦ), ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς γειτνιάσεως αὐτοῦ μετὰ τῆς νοτίας Ἀκαρνανίας καὶ τῶν ἐγγύς Ἰονίων νήσων, ἐκ τῆς ὁποίας παρουσιάζει σύνθεσιν τινα ἑπτανησιακοῦ καὶ ἡπειρωτικοῦ — ἐλλαδικοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ κάτοικοι εἶναι κατὰ βάσιν ἑπτανήσιοι, ἄποικοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ Λευκάδος ἢ καὶ Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ Ἀκαρνανες, καὶ ὁμιλοῦν νότιον γλωσσικὸν ἰδίωμα μετὰ βορειῶν ἐπιδράσεων.¹ Αἱ γυναῖκες ἐνδύονται τὴν Λευκαδίαν ἀμφίεσιν, ἣτις συνδυάζεται καὶ μὲ στοιχεῖα Ἀκαρνανικά. Εἶναι ὅλοι περισσότερον νησιῶται ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς τῆς Λευκάδος, ἐπειδὴ ταξιδεύουν διαρκῶς καὶ ἐπειδὴ ἔρχονται εἰς συχνότεραν ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑπτανησίων.

Εἰς τὴν νήσον κατέφευγον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ὥς φυγάδες ἢ ἐξόριστοι, ἄλλοι Ἕλληνες ἐκ διαφόρων μερῶν. Ὑποτατοὶ δὲ ἀξιόλογοι στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος ἢ τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας μετέβαινον ἐκεῖ καὶ συνεσκέπτοντο ἢ ἀναπαύοντο. Ἱστορεῖται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετικῆς κυριαρχίας ἦσαν εἰς Μεγανήσι Χῖοι πρόσφυγες, περὶ το 1716, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ διοίκησις ἐδωκεν κτήματα (τὰ «Χωρία») εἰσεῖν λαγόμενα, καὶ τὰ ὁποῖα οὗτοι εἴτε ἐκράτησαν μέχρι σήμερον, εἴτε τὰ ἐξεχώρησαν εἰς τοὺς ἐντοπίους, ὅτε μετώκησαν εἰς Λευκάδα.

¹ Σημειῶνω μερικὰς χαρακτηριστικὰς λέξεις καὶ ἐκφράσεις τῶν: ἄρισε (= ἄρχισε), ἄρισάμε (= ἄρχισαμε), ἀδρόσιος (= ἀδρόσιος, ἀδρόσιοςτος), ἀποξεράθ' κε (= ἀποξεράθηκε), ἀγούρι (= οἰωνός, σημάδι· φρ καλὸ ἀγούρι), ἀντρόενο (= ἀντρόγυνο), ἀρχ' νᾶνε (= ἀρχινᾶνε), ἡ γιώρα (= ἡ ὥρα), τοῦ γατός (= τῆς γάτας), ἡ ἄρη (= γύρη τοῦ λουλουδιοῦ), Δεσσαρία (= Βησσαρία), ἐλεγοντουνε (= ἐλέγετο), ἐζ' ἡναν (= ἐξοῦσαν), ἔτανε (= ἦταν), ἐκειός (= ἐκείνος), ἔγγγια (= ἡ γιγία), ἐβαράνε (= ἐβαρουσαν), ἐφύβγανε (= ἔφυγαν), ἐβῆκε (= ἐβγήκε), ἐπίραε (= περνοῦσε), ἐπίνιξε (= ἐπνιξε), ἐφορούγανε (= ἐφοροῦσαν), ἐπλέανε (= ἐπλέκανε), ἐπια (= ἔπια, ἦπια), ἐκατήφερε (= ἐκατάφερε), ἦτουνε (= ἦταν), ἦμαστοῦνε (= ἦμεθα), ἦβλεπα (= ἔβλεπα), θελός (= θολός), θέλιτε (= θέλετε), τὰ καραβοστάσα (= καραβοστάσια), κερᾶνε (= κερνᾶνε), καρφωσά (= ἡ ραψιά), κολατοό (= κολατιό), μοῦ ν' ἀάζει (= νομίζω), κουνιά (= ἡ κούνια), λαός (= λαγός), λιανορώι (= σταφύλι λιανόρωγο), λίμη (= λίμνη), μυδαλιά, μύδαλο (= μυγδαλιά...), μεράζω (= μοιράζω), μοιρασά (= μοιρασιά), μὲ μίνια (= μὲ μία), τοῦ μερός (= τῆς ἡμέρας), νυφ' κιάτ'κος (= νυφιάτικος), ξαστόησα (= ξαστόχησα), ξαφ'κὰ (= χρυσαφικά), πονγάδι (= πηγάδι), περᾶω (= περνῶ), πό' πῆες (= ποῦ πηγες), πότα (= πότε), Πορσάνος (= Πορσιάνος), πῆκανε (= ἦπιανε), πρόγκες (= πρόκες), συμφωνᾶνε (= συμφωνοῦσαν), σοῦμε (= σειοῦμε), σταμένος (= στημένος), σπάος (= σπάγγος), σκορπάω (= σκορπῶ), σκιὰ (= συκιά), τοῦ τραπεζοῦ (= τραπεζιοῦ), τρουγᾶνε (= τρυγᾶνε), τεπῖ (= ταψί), τραγ' δᾶνε (= τραγουδοῦν), τραούδι (= τραγούδι), τίς εἶπε (= τοὺς εἶπε), τουφλώνω (= τυφλώνω), φαγῆτὰ (= φαγητά), φορούγανε (= φοροῦσανε), φορέγεται ἡ ποδιά (= φορεῖται), φεύει (= φεύγει), νὰ φύβγη (= νὰ φύγη) καὶ ἔχουνε φύβγει.

² Βλέπε Ν. Γ. Σβορώνου, Χῖοι πρόσφυγες ἐν Λευκάδι. Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἀμαντον

Στοιχεῖα λαογραφικὰ ἐκ Μεγανησίου ἐλάχιστα ἐφέροντο συλλεγέντα μέχρι τοῦδε. Ἦσαν γνωστὰ εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον συλλογαὶ τινες εἰς χειρόγραφα: α) ἡ ὑπ' ἀριθμ. 2089 (ἔτους 1954) τοῦ *Κ. Π. Πάλλου*, φοιτητοῦ τῆς φιλολογίας, ἐκ σελ. 18, περιέχουσα εἰδήσεις τοῦ γάμου καὶ β) ἡ ὑπ. ἀριθ. 2218 (ἔτους 1953) τοῦ *Γ. Θ. Φίλιππα*, δημοδιδασκάλου, ἐκ σελ. 212, κατατεθειμένη εἰς τὸ Ἱστορικὸν Λεξικόν, ἣτις ὅμως περιλαμβάνει ὕλην καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τόπων τοῦ νομοῦ Λευκάδος. Ὑπῆρχεν ἐξ ἄλλου πιθανότης, ὅτι πολλὰ τῶν ἐκ Λευκάδος (ἐν γένει) δημοσιευμένων λαογραφικῶν συλλογῶν περιελάμβανον καὶ εἰδήσεις ἐκ Μεγανησίου, τοῦτο ὅμως οὐδαμοῦ ἐδηλοῦτο. Ἀντιθέτως συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς παραπλανητικόν. Ἔχει δημοσιευθῇ ἐν τῷ *Α΄ τόμῳ* (1909) τοῦ περιοδικοῦ «*Λαογραφία*» (σελ. 308 - 320) συλλογὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ὁ γάμος ἐν Λευκάδι*» ὑπὸ *Εὐσταθίου Γ. Πολίτου*, τελειοφοίτου τῆς φιλολογίας, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας σημειοῦται: «ἐν Μαγνησίᾳ Λευκάδος». Ἀλλὰ χωρίον Μαγνησία δὲν ὑπάρχει ἐν Λευκάδι, τὸ δὲ ἐν *Μαγνησίᾳ* τοῦτο εἶναι παραπλημένη γραφὴ τοῦ: ἐν *Μεγανησίῳ*, ὡς διεπίστωσα κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου, συναντήσας συνταξιούχον ἥδη τὸν κ. Εὐστάθιον Πολίτην. Οὗτος πενήντα ἐτη μετὰ τὴν δημοσίευσίν της, ἀποσαφηνίζεται ὅτι ἡ καλὴ συλλογὴ αὕτη ἔλαβεν εἰς ἔθιμα τοῦ Μεγανησίου. Ἦτο λοιπὸν σκόπερος ἡ εἰς τὴν νῆσον ταύτην μετάβασις μου πρὸς συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου, καὶ ὑπῆρξε λίαν ἀποδοτικὴ ἡ ἐκεῖ ἐργασία μου.

Κατὰ τὸ δεκαπενθήμερον διάστημα τῆς ἐν Μεγανησίῳ παραμονῆς μου (1 - 15 Ἰουλίου 1958) κατέγραψα πλουσιωτάτην καὶ ἀντιπροσωπευτικὴν ὕλην ὅλων τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου, εἰς χειρόγραφον ἐκ σελίδων 512, τὸ ὅποιον κατεχωρίσθη εἰς τὸ Βιβλίον εἰσαγωγῆς τῶν Χειρογράφων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ὑπ' ἀριθμὸν 2276. Ἡ συλλογὴ αὕτη περιέχει:

α) Εἰδήσεις: γεωργικοῦ βίου, ἀλιευτικοῦ καὶ ναυτικοῦ βίου, ποιμενικοῦ, κοινῶν. ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, οἰκοδομίας, τροφῶν, λινουργίας καὶ ὕφαντικῆς, ἐνδυμασίας, δημῶδους ἱατρικῆς, οἰκονομικῆς ζωῆς, μετεωρολογίας, λατρείας, ἐθίμων γεννήσεως, γάμου, τελευτῆς, μαγείας, μαντικῆς, προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, παιδιῶν καὶ ἀγωνισμάτων, ἱστορικῶν τοπικῶν γεγονότων, λαϊκῆς τέχνης, λαϊκοῦ θεάτρου, χοροῦ, μουσικῆς κ.ἄ.

β) Κείμενα: ᾠσματα 175, δίστιχα 68, παραμύθια 43, εὐτραπέλους διηγήσεις 65, περιπαιγμάτα χωρίων 5, μύθους ζώων 6, παραδόσεις 125, παροιμίας

— ἐξεδόθη ἀπὸ τοὺς μαθητάς του — Ἀθῆναι 1940, σελ. 197 - 220. Ὑποπεύω ὅτι τὸ ὄνομα *Σκιώτης*, συχνότατον ἐν τῇ νήσῳ, ἔχει προκύψει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐπηλύδων Χίων, οἵτινες εἰς τὴν ἰταλικὴν ἐλέγοντο *Sciotti* (ἢ *Sciotti*) καὶ *natione Sciota* (βλ. ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1752 ἐν τῇ ὡς ἄνω μελέτῃ).

300, αινίγματα 25, έπωδός 12, εὐχάς - ἄρας - χαιρετισμούς 40, τοπωνύμια 200 καὶ ποιικίλην γλωσσικὴν ὕλην.¹

Ἐκ τῆς ὕλης ταύτης περισσότερον ἐνδιαφέρουν: α) αἱ τοπικαὶ παραδόσεις, αἵτινες λόγω τῆς νησιωτικῆς φύσεώς των ἔχουν γραφικότητα καὶ ἱστορικὴν σημασίαν· β) τὰ ἔθιμα, ἰδίᾳ τὰ λατρευτικὰ καὶ τὰ γαμήλια, κράμα ἐπιδράσεων νησιωτικοῦ καὶ ἡπειρωτικοῦ βίου· γ) τὰ δημοτικὰ ἄσματα, ἡπειρωτικὰ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ καλῶς διατηρούμενα, καὶ δ) τὰ παραμύθια, ἅτινα ἡ κλειστὴ κοινωνικὴ ζωὴ συγκρατεῖ ἐν συνεχεῖ χρήσει.

Ι. Ἐκ τῶν τοπικῶν παραδόσεων ἄλλαι μὲν ἀναφέρονται εἰς ἥρωας καὶ γεγονότα τοῦ Ὀμηρικοῦ κύκλου (Τάφιοι, Μέντης, Ὀδυσσεύς, Κύκλωπες, σπήλαια), ἄλλαι εἰς τοὺς πειρανὰς (κουρσάρους), ἄλλαι εἰς πολεμιστὰς καὶ γεγονότα τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (Κολοκοτρώνης, Λεπενιώτης, Γρίβας) καὶ ἄλλαι εἰς πρόσωπα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας (Βαλαωρίτης) καὶ τῶν προσφάτων χρόνων τῆς ξενικῆς κατοχῆς (Παπανικολῆς).

Παραθέτω ἐνδεικτικὰς τινὰς τῶν παραδόσεων τούτων.

α'. ἀπὸ τὰς Ὀμηρικὰς.

1. Ἐν τῷ καιροῦ ἐπολεμοῦσαν οἱ σπαρτιάται ἀπὸ χωριοῦ σὲ χωριό. Κάθε μέρος εἶχε τὸ βασιλιά του. Ἦταν ένας βασιλιάς που τον ἔλεγαν Πάρις. Αὐτὸς ὁ Μέντης ἐνικήθηκε καὶ ἔδωκε τῆς πατρὸς καὶ ἡρθε ἔδω καὶ κατέληξε, καὶ κρύφτηκε στὸ δάσος (τώρα δὲν εἶναι). Τὸν ἀποκλείσανε διὰ θαλάσσης, ἔσωσε τὰ τροφίματά του καὶ δὲ μπορούσε νὰ ζήσει, καὶ πέθανε μὲ τοὺς ἀυλᾶτορές του, καὶ εἶπαν τότε τὸ νησί Τάφος. Καὶ τοὺς ἔθαψαν σὲ Ἄναπαντήρια, ὅπου εὐρήκαμε τὰ κόκκαλά τους. (χφ., σελ. 43).

2. Πρὶν μποῦμε στὸ Σπαρτοχώρι, ἔχει μιὰ βαθειὰ σπηλιά, πὺν τὴ λέμε «τοῦ Κύκλωπα». Εὐρήκαμε μέσα ἐκεῖ ἓνα ρομπόλι (= ἄγγειο), ἑφτακόσα πενήντα χρόνια πρὶν Χριστοῦ. Ἐχει κλεισίματα μέσα μὲ πέτρες, ἔχει λόμπο καὶ πηγάδι. Ἐκεῖ ἐμπήκε ὁ Ὀδυσσεύς μὲ τοὺς συντρόφους του καὶ ἐστράβωσε τὸν Κύκλωπα. Ἐχει μιὰ πέτρα μεγάλη μπροστά, πὺν λένε πὺς τὴν ἔβαζε ὁ Κύκλωπας καὶ ἔφραζε τὴν τρύπα. Ἀπὸ κεῖ πάνω ἔβριξε καὶ τὸ λιθάρι στὸ καῖκι τοῦ Ὀδυσσεά πὺν ἔφενυγε (χφ., σελ. 317).

β'. ἀπὸ τὰς μεσαιωνικὰς περὶ πειρατῶν:

1. Τοῦ τότε καιροῦ ὁ κόσμος ἔκανε τὰ σπῖτια του καὶ τὴν καλύβα του

¹ Θεωρῶ χρέος μου νὰ ἐξάρω τὸ φιλόξενον καὶ πρόθυμον τῶν κατοίκων, οἵτινες κατενόησαν τὴν σημασίαν τῆς ἀποστολῆς μου καὶ μὲ ἐβοήθησαν εἰς τὴν συγκέντρωσιν καὶ καταγραφὴν τῶν ὡς ἄνω λαογραφικῶν στοιχείων, ἀπὸ τῶν δημοδιδασκάλων καὶ τῶν προυχόντων μέχρι τῶν ἀλλέων, τῶν γεωργῶν καὶ τῶν συζύγων των. Εὐχαριστῶ καὶ τὸν ἐξ Ἀμερικῆς παλινοστήσαντα λόγιον κ. Ἰωάννην Π. Πάλμον διὰ τὴν φιλοξενίαν καὶ τὴν συμπαράστασιν του.

σὲ κρυφὸ μέρος. Ἐδῶ πίσω ἔχουμε τὴν ἐκκλησιὰ τοῦ Ἀγ - Γιαννιοῦ. Ἦταν ἐκεῖ ἕνας παπᾶς, ποὺ γύριζε στὸ Νησί κ' ἔκανε καλὰ (=εὐεργεσίες). Ἦτανε ἱερέας καὶ δάσκαλος, κ' εἶχε μαθητοῦδια. Μιὰ μέρα ποὺ λειτουργοῦσε κ' ἐβγῆκε νὰ πῇ τὸ Εὐαγγέλιο, τὰ γένεια του ἄξαφνα ἄσπρισαν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ κ' ἐμαύρισαν ἀπὸ τὴν ἄλλη. Τὰ μαθητοῦδια ἐγέλασαν. — Γιατὶ γελᾶτε, παιδιὰ; — Γιατί, δάσκαλε, τὰ γένεια σου τὸ ἕνα μέρος ἄσπρισε καὶ τὸ ἄλλο ἐμαύρισε. Αὐτὸς ἐκατάλαβε πὼς ἦτανε σημεῖο, καὶ τοὺς λέει. — Ἐβγαῖτε ὅξου, παιδιὰ μου, νὰ δῆτε. Ἦτανε θάλασσα ἀντίκρου, βγήκανε τὰ μαθητοῦδια κ' εἶδανε κουρσάρικα καράβια ποὺ ἐρχόντανε. — Γρήγορα νὰ φύγετε, λέει σιὰ παιδιὰ ὁ παπᾶς, καὶ νὰ πᾶτε στὸν Τοῦρλο (ἕνα βουνὸ πιὸ κάτω). Ἐκράτησε μόνον δυὸ μαθητοῦδια μαζί του. Μπήκανε οἱ κουρσάρικοι νὰ τὸν κόψουνε. «Ἀφήστε με», τοὺς λέει, «νὰ τελειώσω τὴ λειτουργία καὶ μὲ πιάνετε». Τὸν ἀφήσανε. Ὑπερὰ τοὺς ἔληξε καὶ ἄλλο χατίρι. Εἶχε ἕνα ἄσπρο ἄλογο: — «Νὰ μ' ἀφήσετε», τοὺς λέει, «νὰ φέρω τρεῖς βόλτες τὴν ἐκκλησιὰ». Πάλι τὸν ἀφήσανε. Κάνει τὶς τρεῖς βόλτες, ἀρπάζει πάνω σι' ἄλογο τὰ παιδιὰ καὶ χάνεται ἀπὸ μπρὸς τοὺς. Πάει στὸν Τοῦρλο, ἕνα βουνὸ σὰ φρούριο, ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ σκαλώσῃ κανεὶς. Εὐρῆκε καὶ τ' ἄλλα παιδιὰ κ' ἐμείνανε μέρες πολλές, ὥσπου φύγανε οἱ κουρσάρικοι. Κ' ἔγραψε πάνω σὲ μιὰ πέτρα.

Εἰκ. 1. Ἡ λεγομένη «Σπηλιὰ τοῦ Κύκλωπα».

«Τοῦρλος λαὸν ἐγλύτωσε καὶ πάλιν θὰ γλυτώσῃ.»

Ἀπὸ τότε πολλοὶ καταφεύγουνε στὸν Τοῦρλο σὲ ὥρα ἀνάγκης. Καὶ στὴν κατοχή, πολλοὶ ἀνεβήκανε ἐκεῖ πάνω καὶ βρήκανε σωτηρία...¹ (χφ., σελ. 41 - 42). γ'. ἀπὸ τὰς νεωτέρας:

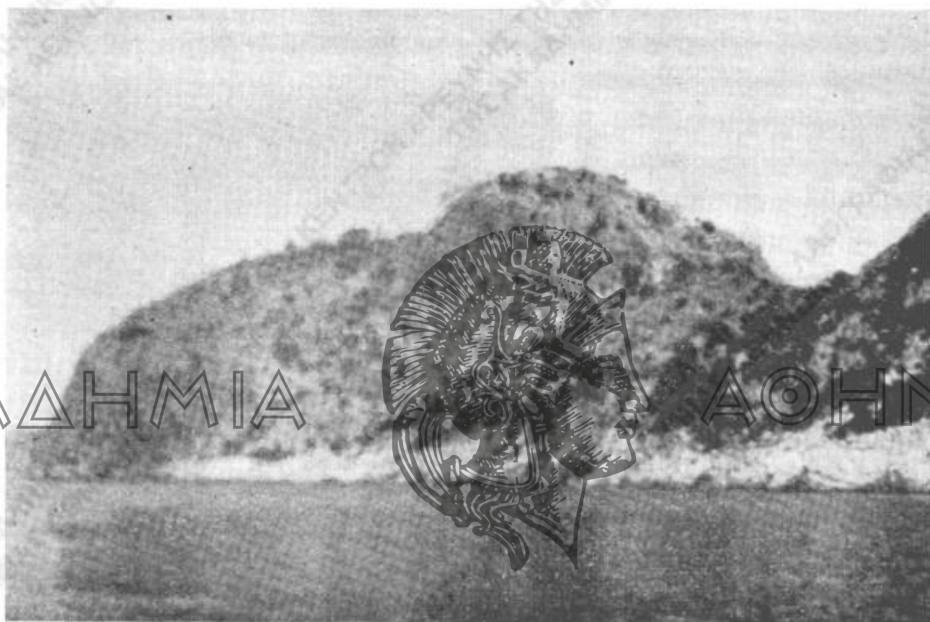
1. Ἐχει δυὸ στεφάνια (= ριζωμένα βράχια) ὅξου ἀπὸ τὸ χωριὸ (τὸ Κατωμέρι), μακρὰ τὸ ἕνα ἀπ' τ' ἄλλο; Τὸ ἕνα τὸ λέγαμε «τοῦ Κολοκοτρώνη τὸ στεφάνι», καὶ πηγαίναμε παιδιὰ κ' ἀμολάαμε αἰετό. Ἐπέρασε ἀπὸ δῶ ὁ Κολοκο-

¹ Τὸ θέμα τῆς παραδόσεως αὐτῆς φέρεται καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς νήσους.

τρώνης κι' ανέβηκε, λέει, ἐκεῖ καὶ σάλησε (=ἐπήδησε), καὶ διάβηκε στὸ πέρα στεφάνι! (χφ., σελ. 161).

2. Ὁ Βαλαωρίτης (ὁ ποιητής) βρισκότανε στὸ κτῆμα του στὴ Μαδουρὴ κα' ἔγραφε τὰ ποιήματά του. Εἶχαμ' ἕναν ποιητὴ (ριμναδόρο) ἐδῶ στὸ Μεγανήσι, τὸν Χρυσόστομο Δάγλα, ποὺ δούλενε στὸ κτῆμα. Ἐπῆγε μιὰ μέρα στὸ δωμάτιο τοῦ Βαλαωρίτη καὶ τὸν εἶδε σκεφτικό. Τοῦ λέει λοιπὸν μὲ ρίμα:

«Πῶς μὲ θωρεῖς ἀκίνητος, ποῦ τρέχει τὸ μυαλό σου;»

Εἰκ. 2. Τὸ βουνὸ «Τοῦρλος» εἰς τὸ νότιον μέρος τῆς νήσου.

Ἀμέσως ὁ Βαλαωρίτης, ποὺ συλλογιζόταν πῶς ν' ἀρχίσῃ τὸ ποίημά του στὸν Πατριάρχῃ Γρηγόριον, ἄρπαξε τοὺς στίχους αὐτοὺς καὶ τοὺς ἔβαλε στὴν ἀρχή. Τὸν ἀγκάλιασε μάλιστα τὸ Χρυσόστομο, ἐπειδὴ τὸν βοήθησε ἔτσι, καὶ τοῦ δώρισε ἕνα χτῆμα στὴ Μαδουρὴ. (χφ., σελ. 94 - 95 κ. ἀ.).¹

3. Εἶναι μιὰ σπηλιὰ στὸ πίσω μέρος τοῦ νησιοῦ πρὸς τὴν Ἰθάκην, ποὺ τὴ λέμε «Σπηλιὰ τοῦ Παπαῦ». Ἔχει ὥς 50 μέτρα βάθος καὶ 30 πλάτος. Ἐκεῖ ἐρχότανε καὶ κρυβόταν τὸ ὑποβρύχιο ὁ Παπανικολῆς, τὴν αἰνῶτα μὲ τοὺς Γερμανοὺς, κα' ἔβγαυε κα' ἐχτύπαε τὶς νηοπομπές. Τὴν ἔξερανε κα' οἱ Ἑγγλέζοι τὴ σπηλιὰ, ἀπὸ τότε ποὺ κυνηγοῦσανε μέσα ἀγριοπερίστερα.» (χφ., σελ. 462).

¹ Ἡ παράδοσις εἶναι πολλαχῶς γνωστὴ εἰς τὴν περὶ τὸν Βαλαωρίτην φιλολογίαν.

Προσθέτω καὶ ἐκ τοῦ ἀλιευτικοῦ βίου τὴν ἐξῆς αἰτιολογικὴν παράδοσιν τῶν ψαράδων, ἥτις ἐξηγεῖ μὲ εὐαγγελικὴν ἀνεκδοτολογίαν τὴν οἰκονομικὴν των ἐξαθλίωσιν καὶ τὸν ἐκ ταύτης ἄστατον χαρακτῆρα των.

Κάποτε ὁ Χριστὸς ἐρχότανε ἀπὸ ἑνα δρόμο καὶ συνάντησε 10 - 12 ψαράδες (αὐτοὺς ποὺ θὰ ἔπαιρνε μαθητάδες του). Εἶχανε ὁ καθένας ἕνα ματσάκι ψαράκια κρυμμένα πίσω τους. Ὁ Χριστὸς τοὺς χαιρέτησε — αὐτοὶ δὲν ξέρανε πὼς εἶναι ὁ Χριστὸς — καὶ τοὺς ἐρώτησε, ἂν ἔχουνε κανένα ψάρι. Αὐτοὶ λένε. «Διάλε παρ' τὸ 'να πό 'χουμε!» (δηλ. δὲν ἔχομε κανένα). Ὁ Χριστὸς ὁμως ἤξερε τι ἔχουνε, κ' εἶπε: «Τὴν κατάρά μου νὰ 'χετε.

Προκοπὴ ποτὲ νὰ μὴν κάμετε. Εὐπόλυτοι νὰ 'στενε (γιὰ νὰ διακρίνονται πὼς εἶναι ψαράδες), κιόταν πᾶτε σιὸ δικαστήριον, νὰ χρειάζονται σαράντα ἀπὸ σᾶς, γιὰ νὰ πιάνεται μιὰ μαρτυρία! (Ἀπὸ τότε εἶναι ποὺ δὲν ἔχομε προκοπὴν καὶ ποὺ δὲ μὴς πιστεύει κανεὶς). (χφ., σελ. 27 - 28).

II. Ἀπὸ τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα, ἰδιάζοντα εἶναι τὰ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἐορτὰς τοῦ ἔτους τελούμενα, ὅπως τὰ «μπουσμπουρέλια» τῆς 21ης Νοεμβρίου, ἡ προσφορὰ ἀπαρχῶν τῆς 14ης Σεπτεμβρίου, καὶ τὸ «κομμάτι» τοῦ Μ. Σαββάτου. «Ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ

θὰ κάμῃ ὁ παπᾶς τὸ «Ἀνάστα ὁ Θεός», ἀρχίζουνε στὰ σπίτια καὶ σφάζουνε τ' ἀρνί. Τὸ σφάζουνε στὴν ἀλλή, ἐκτὸς ἂν ἔχῃ κανεὶς λύπη. Ὁ νοικοκύρης ἢ ἡ νοικοκυρὰ μαζεύει σ' ἕνα πιάτο τὸ ζεστὸ αἷμα, κι ἀπὸ κεῖ μὲ μιὰ κεφαλίδα λινάτσα, ποὺ τὴ βουτάει σιὸ αἷμα, παίρνει καὶ σχεδιάζει στὴν πόρτα 4 σταυρούς: ἀπάνον, δεξιὰ, ἀριστερά, κάτω. Κι οἱ σταυροὶ αὐτοὶ μένουνε ὅλον τὸ χρόνο. (χφ., σελ. 170).

Σημειῶνω ἐπίσης ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1886 καθιερώθη ἐν τῇ νήσῳ ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος, μητροπολίτου Λαρίσσης († 1540)¹, ὅστις ἔκτοτε

Εἰκ. 3. Σταυροὶ ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ πασχαλικοῦ ἁμνοῦ εἰς τὴν ἐξώθυραν.

¹ Περὶ τοῦ ἁγίου οὗτου βλ. τὴν μελέτην τοῦ Ν. Α. Bees (Βέης), Prosopographisches

θεωρεῖται καὶ προστάτης ἅγιος τοῦ Μεγανησίου. «Εἶχε πέσει εὐλογία τότες στο νησί μας, καὶ κάποιος εἶπε νὰ πᾶνε στοῦ Δουσίκου (τὴν Μονὴν) στὰ Τρίγκαλα καὶ νὰ φέρουν τὴν κᾶρα τοῦ ἁγίου Βησσάριου. Τὴν ἔφεραν κ' ἔγινε λιτανεία ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, κ' ἡ ἀρρώστεια ἔφυγε». Ἐκτοτε ἐπεκράτησεν ἡ λατρεία του, βραδύτερον δὲ ἐκτίσθη καὶ ἐκκλησία εἰς μνήμην του, εἰς τὸ Βαθὺ (1907), ἥτις ἑορτάζει τὴν 15ην Σεπτεμβρίου. Τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα Βησσάριος καὶ Βησσαρία εἶναι ἤδη συνήθη εἰς τὸν τόπον. Ὡς θαῦμα δὲ περίπου ἀναφέρεται ἡ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου ἐμφάνις μεγάλου ἰχθύος (ζαργάνας) εἰς τὸν λιμένα, ὅστις αὐτοπροσφέρεται τρόπον τινὰ εἰς θυσίαν, καὶ τὸν ὅποιον οἱ κάτοικοι συλλαμβάνουν καὶ τρώγουν. (χφ., σελ. 8, 15 καὶ 45).¹

Ἐπὶ τῶν ἐθίμων κατὰ τὸν γάμον διεπίστωσα ὅτι ἡ παλαιὰ τελετουργικὴ παράδοσις διατηρεῖται σχεδὸν ἀναλλοίωτος, ὡς περιγράφεται ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ ἑξυλλογῇ τοῦ Εὐστ. Πολίτου. Αἱ αὐταὶ διατυπώσεις κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας καὶ τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου, αἱ αὐταὶ λεπτομερεῖαι εἰς τὰς μαγικὰς προφυλάξεις καὶ τὴν τελετὴν, ἡ αὐτὴ ἱεραρχικὴ ἀξιολόγησις τῶν προσώπων, τὰ αὐτὰ περιστατικὰ ἄσματα καὶ εὐχαί. Παρηκολούθησα τὰ ἔθιμα ταῦτα εἰς τελεσθέντα ἐν τῇ νησὶ γάμον, εἶδον τὰς μορφὰς τῆς κατὰ τὴν τέχνην εἰς τὴν ποῦκα καὶ τὴν ἐνδυμασίαν, καὶ ἤκουσα ἀδόμητα τὰ ἄσματα ἢ χορευόμενα. Ἰδιαίτερος ἀξιοπρόσεκτος εἶναι ἡ τοπικὴ ἀμφίεσις τῶν νυμφῶν (βαθήμερ' νῆ καὶ κυριακάτ' κη), ἥτις κατὰ τὸν γάμον ἐμφανίζεται τυπικώτερος καὶ περισσότερον παραδοσιακὴ (νυφ' κιὰτ' κη) (χφ., σελ. 347 - 55).

III. Ἐκ τῶν ἁσμάτων τὰ πλεῖστα ἀκούει τις κατὰ τὴν τέλεσιν, τὰ συμπόσια καὶ τοὺς χοροὺς τοῦ γάμου. Ἐκ τούτων τὰ μᾶλλον ἐπικρατοῦντα εἶναι τὰ ἱστορικὰ καὶ τὰ κλέφτικα, λεγόμενα τοῦ τραπεζοῦ.²

Σημειῶνω ἐνταῦθα δύο χαρακτηριστικὰς παραλλαγὰς ἁσμάτων, τιμώντων τοὺς ἥρωας Μᾶρκον Μπότσαρην καὶ Παῦλον Μελᾶν.

Hagiologisches und Kunstgeschichtliches über den hl. Bessarion, den Metropolit von Larissa, εἰς τὰ Byz.-Neugr. Jahrbücher, τόμ. IV, Berlin (1923), σελ. 351 - 400.

¹ Σημειωτέον ὅτι εἰς τὴν ἀπέναντι Στερεάν, κατὰ τὴν κατ' ἔτος τελουμένην πανήγυριν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Ζαβέρδα, προσήρχετο, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἑλαφος εἰς θυσίαν. (Βλ. περὶ ὁμοίων παραδόσεων Στ. Π. Κυριακίδου, Θυσία ἐλάφου ἐν νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις, ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. 6 (1917) σ. 189 κ.έ.). Ἡ ἐπίδρασις τῆς παραδόσεως ταύτης εἶναι ἐνταῦθα προφανής· καὶ εἶναι ἐπίσης ἀξιοπρόσεκτος ἡ προσαρμογὴ τοῦ θέματος εἰς τὰς ναυτικὰς συνθήκας τοῦ τόπου.

² Ὅχι μόνον ἡ γειννίασις μετὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ γεγονός ὅτι συνήθως κατέφευγον εἰς τὸ Μεγανῆσι πολεμισταὶ ἐκ τῆς Στερεᾶς, οἵτινες ἐτραγουδοῦσαν τὰ ἥρωϊκά ἄσματα, ἐξηγεῖ τὴν διάδοσιν τοῦ εἶδους τούτου τῶν τραγουδιῶν.

1. Τ' εἶν' τὸ κακὸ πὺν γένηται στὸ Μεσολόγγι ἀπόξου,
γι' αὐτὸν τὸ Μάρκο Μπότσαρη, τὸ Μάρκο τὸ Σουλιώτη;
Τὸ Μάρκο ἐσκοτώσανε τὸ φοβερὸ τὸν κλέφτη
ᾠξήντα παλάδες πᾶν' μπροστὰ καὶ οἱ Σουλιώτες πίσω,
καὶ πίσω πάει ἡ Μάρκαινα μαζὶ μὲ τὸν υἱὸς της,
μὲ τὰ μαλλάκια ξέπλεα, στίς πλάτες της ριμμένα.
Κι οὐλο τοῦ Μάρκου ἔλεε, κι οὐλο τοῦ Μάρκου λέει.
—«Σηκώσ' ἀπάνου, Μάρκε μου, καλέ μου καπετάνιε,
γιατ' ὁ Μοριάς ἐτούρκεψε, τὸν πῆραν οἱ ᾠραπάδες!»¹ (χφ., σελ. 390)

2. Ἔνα πουλὶ κελάηδησε μέσ' στοῦ Μελά τὸ σπίτι
δὲν ἐκελάηδε σὰν πουλί, μάηδε καὶ σὰν ἀηδόνη,
πάρι ἐκελάηδε κ' ἔλεε ἀνθρωπινὴ λαλίτσα.
—«Παῦλο Μελά λαβώσαν μετ' αὐτῆς Μακεδονία,
γλυκὸ πού 'ναι τὸ λάβωμα τραπέζι 'ναι τὸ βόλι».
—«Παιδιά μου, μὴ μ' ἀφαιρετὲ στὰς ἐρημο τὸν τόπο,
γιατ' εἶναι φίδια καὶ μὲ τρελὰ θεσιὰ καὶ μὲ σκοποὺς
μόν' πάστε με καὶ σῶστε με μετ' αὐτὰ χωριά τοῦ Ἀθῆνας,
καὶ φκειάστε μου τὸ μνημα μου πίσω γὰ μὲ χωράη
κι ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξιὸ ἀπῆκατε παραθύρι
γὰ μπαινοβγαίνουν τὰ πουλιά της ἀνοιξης τ' ἀηδόνια,
τὰ χελιδόνια γὰ ῥχονται, τὴν ἀνοιξη γὰ φέρουν.»² (χφ., σελ. 387)

Ἀπαντοῦν ἐπίσης καὶ παραλογαὶ ἐν τῇ νήσῳ, αὗται ὅμως ἔχουν ἐκπέσει κατὰ μέγα μέρος εἰς πεζὴν διήγησιν, ἥτις διανθίζεται ἐκ τῶν ἀπομενονόντων ἐτι ἐν τῇ μνήμῃ στίχων. Ὅπου οἱ στίχοι διατηροῦνται ἐν συνοχῇ, τὸ ποίημα συντέμνεται καταφανῶς.

Ὅσο εἶν' τὸ ὕψος τ' οὐρανοῦ κ' ἡ θάλασσα τοῦ βάθου,
τόσο διασίδι διάζεται ἡ Ράλλιω στήν αὐλή της
τὸ διάζεται, ξεδιάζεται τρία ἡμερονύχτια.
Ὁ γιὸς τοῦ Κόντε πέρασε καβάλλα στ' ἄλογό του.

¹ Ἡ παραλλαγή αὕτη εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν συντομίαν της, ἃν καὶ συμφύρει τὸν θρῆνον τῆς Μάρκαινας μὲ τοὺς λόγους τοῦ Νότη Μπότσαρη ἄλλων παραλλαγῶν.

² Σχετικῶς ἰδιότυπος παραλλαγή ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τὸν θάνατον τοῦ Παύλου Μελά.

—«Γειά σου, χαρά σου, Ράλλιω μου!»—«Καλῶς τὸ γιὸ τοῦ Κόντε!»
 —«Ἀκόμα, Ράλλιω μ', διάζεσαι, κι ἀκόμα καλαμίζεις;»
 —«Ἐγώ, Κόντε μ', κι ἂν διάζωμαι, ἐγὼ κι ἂν καλαμίζω,
 σ' ἔχω ζωγραφισμένονε στὴ γούγια τοῦ Παντιοῦ μου·
 ὅθεν κι ἂν πᾶς, ὅθε σταιθῆς, σ' ἔχω πάντα στὸ ροῦ μου». (σελ. 491)

Ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ τὰ δίστιχα ἄσματα τῶν ψαράδων, τὰ λεγόμενα τῆς βόας (= βόγας), τὰ ὅποια ἐν Μεγανησίῳ εἶναι κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ μέλος ἀρτιώτερα ἄλλων περιοχῶν. Παραθέτω μερικὰ ἐκ τούτων.

—Περπάτει, καϊκάκι μου, καὶ μὴ μοῦ μένης πίσω,
 ὥσπου νὰ πιάσουμε στεριά γιὰ νὰ σὲ παλαμίσω.

Ρούμελῃ μὲ τὰ πόρτα σου, Μαριά μὲ τὰ νερά σου,
 καὶ σύ, καημένο Αἴγιο, μὲ τὰ γλυκά κρασά σου.

Τὴν τράτα μου τὴν πούλασα τὴν εἰλασα στὸν ἄσσο,
 κι οὔτε πάλι δὲ μοῦ μένει τίποτα γιὰ νὰ κεράσω.

Ντάνταρο καὶ Καρτελάνο,
 τὰ παπούτσια δὲν τὰ βγάλα.

Ἡ τράτα μας ἡ κορελοῦ, ἡ μυριομπαλωμένη,
 σ' ὅλον τὸν κόσμον ψάρευε κι ἀχόρταθ θὰ μένη.

Ἡ τράτα μας ἡ κορελοῦ,
 σήμερα δῶ κι αὔρι' ἄλλοῦ.

Σύμφωνος πρὸς τὸ γενικὸν ἐπτανησιακὸν πνεῦμα εἶναι καὶ ἡ ποιητικὴ σατιρικὴ διάθεσις τῶν Μεγανησιωτῶν, οἵτινες πολλάκις συνθέτουν τὰς γνωστὰς ρίμνας διὰ νὰ διακωμωδήσουν ἢ νὰ διασκεδάσουν μὲ παθήματα τῶν ὁμοχωρίων των.

IV. Τὰ παραμῦθια ἐν τῇ νήσῳ παρουσιάζονται συνήθως ἄρτια, χωρὶς τὰ ἐκ λήθης κενά, μὲ τὴν τυπικὴν πάντοτε εἰσαγωγὴν καὶ τὸν ἐπίλογόν των, καὶ μὲ ἀνάπτυξιν εὐφράνταστον καὶ λογοτεχνικὴν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι διὰ τὴν καταγραφὴν ἑνὸς τῶν παραμυθιῶν τούτων μοῦ ἐχρειάσθησαν ἑπτὰ πλήρεις ὥραι καὶ δύο χωρίζεται συναντήσεις μὲ τὸν ἀφηγητὴν Νικόλαον Ζαβιτσᾶνον, ἐνώπιον τῶν συγχωριανῶν του, εἰς Σπαρτοχώριον. Τὸ παραμῦθιον μὲ τίτλον «Ὁ Ἀσημής», κατέλαβεν εἰς τὸ τετράδιον τῆς συλλογῆς μου 24 πυκνογραμμένας μεγά-

λου σχήματος σελίδας (371-383 και 399 - 409). Ἡ ἀφήγησίς του ἐγένετο εἰς συνεχή βραδὺν λόγον, οἱ δὲ ἀκροαταὶ τὴν παρηκολούθουν μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος, μὴ ἀπομακρυνόμενοι οὐδ' ὅταν ἐκαλοῦντο διὰ τὸ γεῦμα παρὰ τῶν οἰκείων των.

Πυκνότεται ἐπίσης κυκλοφοροῦν καὶ αἱ εὐτράπελοι διηγήσεις ἢ τὰ περιπαίγματα ἀνθρώπων καὶ χωρίων τῆς περιοχῆς. Ἰδιαιτέρως οἱ ἄλιεῖς ἀφηγοῦνται ἀνεκδοτικὰς ἱστορίας, αἵτινες πολλάκις ἐνθυμίζουν τὰς Μασσαλιωτικάς.

Ἦτανε ἓνας γέρος, πὺν ἔλεγε ψέματα. Ἐλεγε πὺς εἶδε κάποτε στὴ θάλασσα ἓνα χέλι, πὺν περνοῦσε δυὸ ὄρες, χωρὶς νὰ φανῇ ἀκόμα ἢ οὐρά του. Πετάχτηκε τότες ἓνας ἄλλος καὶ εἶπε. Ὑπάρχει μιὰ γαρίδα στὸν Ὠκεανό, τόσο μεγάλη, πὺν ἀπὸ τὰ μουστάκια της μπορεῖς νὰ κάμης σκοινιά. Μιὰ φορὰ βυθίστηκε ἓνα πλοῖο καὶ ἡ γαρίδα ἄνοιξε τὸ στόμα της καὶ τὸ κατάπιε. Τὰ καζάνια τοῦ βαποριοῦ ὅμως ἦταν ἀναμμένα καὶ τὴν κάψανε. Ἀναγκάστηκε νὰ ξεράσῃ τὸ βαπόρι σ' ἓνα νησί. Οἱ ἄνθρωποι ἐβγήκανε ἀπὸ μέσα κ' ἐφάγανε τὴ γαρίδα πὺν ἦταν ψημένη! (χφ., σελ. 312).

V. Σημαντικαὶ εἶναι ἐπίσης αἱ περὶ τὴν λαϊκὴν τέχνην τῆς νήσου διαπιστώσεις. Ἡ λαϊκὴ γυναικεία ἐνδυμασία εἶναι ἐκ τῶν συνεπέστερον πρὸς τὴν παράδοσιν διατηρουμένων ἐν Ἑλλάδι, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γυναικίαν στολὴν καὶ τὴν ἐπισημοτάτην τῆς Κυριακῆς. Ἡ ὀθρανική, πλεκτική καὶ ζεντητική διατηροῦνται ἐπίσης ἐν σχετικῇ ἀκμῇ. Ἀκμάζει ἀσάπτως ἐν τῇ νήσῳ ἡ λαϊκὴ ξυλογλυπτική, ἐφαρμοζομένη ἰδίᾳ εἰς τὰς ροκάς, αἵτινες προσφέρονται παρὰ τῶν μνηστήρων εἰς τὰς νεάνιδας διὰ τὸ γνέσιμον τοῦ ἑοῦ καὶ τοῦ λίνου, καλλιεργομένου εἰσέτι ἐν τῇ νήσῳ. Ἐκ τῶν ψυχαγωγικῶν ἐκδηλώσεων διεπίστωσα ἐπίδοσιν εἰς τοὺς χοροὺς: μπάλλον, σταυρωτόν, συρτόν καὶ τσάμικον, ἐπίσης ἱκανότηας καὶ πρωτοβουλίαν διὰ παράστασιν λαϊκῶν θεατρικῶν ἔργων.

Ἀνακεφαλαιῶν τ' ἀνωτέρω παρατηρῶ ὅτι ἡ λαϊκὴ ζωὴ ἐν Μεγανησίῳ παρουσιάζει ἔντονον παραδοσιακὴν μορφήν¹, ἡ δὲ ἀποστολή μου θὰ ἡδύνατο νὰ εἶχεν ὀλοκληρωθῇ, ἐὰν διέθετον μηχανήματα: α) κινηματογραφήσεως σκηνῶν τοῦ τοπικοῦ βίου (μεταφορὰ ὕδατος ὑπὸ τῶν γυναικῶν, εἰκόνες ἐκ τοῦ γάμου, τοῦ χοροῦ, τοῦ ἀλιευτικοῦ βίου, τῆς ἐλαιοκομίας κ. ἄ.) καὶ β) ἡχοληψίας τῶν ῥεσμάτων, αἵτινα ἀκούονται ἐπάλληλα καὶ με ὀρθὴν ἐκτέλεσιν κατὰ τὰς διασκεδάσεις.

¹ Πρβλ. καὶ τὰς ἐν τῇ ἐφημ. «Τὸ Βῆμα» (17 καὶ 21 Αὐγ. 1958) δημοσιευθείσας πρώτας ἐντυπώσεις μου ἐκ Μεγανησίου.